

MEHMET TEVFIK BOSNEVÎ

(ö. 1866)

Halvetî-Şâbânî şeyhi.

Bosnevî nisbesinin doğum yeri veya memleketinden hangisini belirttiği konusunda bilgi yoktur. Vefat ettiği sırada altmış üç yaşında olduğu şeklindeki bilgiden hareketle (Hüseyin Vassâf, IV, 81) 1220 (1805) yılında doğduğu söylenebilir. Öte yandan kaynak gösterilmeden 1200'de (1785) doğduğu da kaydedilmiştir (Öztürk, *Muhammed Tefvîk Bosnevî*, s. 3). Fatih'te Zeyrek Hamamı'nı işlettiği için Hammâmî, Unkapanı civarındaki konağında ikamet ettiği için Unkapanî ve Kuşadalı İbrâhim Efendi mensupları arasında da "Büyük Aziz" diye anılır.

Hayatının ilk dönemleri, ailesi ve öğrenim durumu hakkında yeterli bilgi bulunmayan Mehmed Tefvîk Efendi muhtemelen gençlik yıllarında Hüsrev Paşa adlı bir zatın hizmetine girdi, ardından onun kâhyası oldu. Tasavvuf bu dönemde ilgilenmeye başladı. Sırasıyla on tarikatla intisap ederek başta Nakşibendiyye olmak üzere birkaç tarikattan hilâfet aldıktan sonra Sa'diyye tarikatından Samatya'daki Etyemez Dergâhı şeyhi Mustafa Vehbi Efendi'ye intisap etti. Seyrû sülûkünü tamamlayıp bu tarikattan da hilâfet aldı. Bir süre sonra istişrak haline girerek günde 40.000 adet "yâ kahrâr" zikri çekmeye başladı. Şeyhine başvurup eşyadan kendisine "enelhak" sesleri gelmeye başladığını söyledi ve derdine çare bulmasını istedi. Ancak şeyhi tarikatlarında böyle bir şey olmadığını belirterek bununla meşgul olmamasını istedi. Mehmed Tefvîk Efendi'nin durumunu yakından takip eden Hüsrev Paşa, ona dönemin büyük müşridi Halvetî-Şâbânî şeyhi Kuşadalı İbrâhim Efendi'ye gitmesini tavsiye etti. Kuşadalı'nın huzuruna kâhyalara has gösterişli bir kıyafetle çıkan Mehmed Tefvîk Efendi beklediği ilgiyi bulamadı ve ikinci görüşmeye derviş kıyafetiyle gitti. Kuşadalı ona dervişe benzediğini söyleyince o da intisap ettiği şeyhleri, içinde bulunduğu hali anlattı, ayrıca kendisinin halife olduğunu belirtti. Bu görüşme sırasında Kuşadalı, şimdiye kadar yaşadıklarının seyrû sülûküne sayılacağını bildirerek onu müridliğe kabul etti (Hüseyin Vassâf, IV, 80). Bosnevî bir mektubunda Kuşadalı'nın kendisini müridliğe kabulünü kurtuluşu olarak nitelemiş ve onun mübtedî müridi olmayı beş altı tarikatın hilâfetine tercih ettiğini söylemiştir.

Hüseyin Vassâf, Etyemez Dergâhı şeyhi Mustafa Efendi'nin, Kuşadalı'ya intisap etmesinden dolayı Mehmed Tefvîk Efendi'ye darıldığını, hatta helâk olması için müridlerini toplayarak "yâ kahrâr" zikri yaptırdığını, Tefvîk Efendi'nin aralarını bulması için Kocamustafapaşa'da Sünbüliyye Dergâhı'nda dönemin şeyhlerine ziyafet verdiğini, Sünbülî şeyhi Râzî Efendi'nin dargınlığa son vermesi ricasına rağmen Mustafa Efendi'nin bunu reddettiğini, bunun üzerine Râzî Efendi'nin Mehmed Tefvîk Efendi'ye, "Allah feyzini arttırsın" diyerek dua ettiğini, Mehmed Tefvîk Efendi'nin daha sonra Kuşadalı İbrâhim Efendi'nin emriyle, vefat edinceye kadar eski şeyhi Mustafa Efendi'nin hizmetinde bulunduğunu kaydeder. Onun Kuşadalı'ya ne zaman intisap ettiği ve bu sırada kaç yaşında olduğu bilinmemektedir. Zeyrek'teki hamamı satın alıp işletmeye başlaması Kuşadalı'ya intisabından ve daha güçlü bir ihtimalle onun vefatından sonra olmalıdır.

Kuşadalı'nın vefat ettiği ikinci hac seferi sırasında (1846) onun yanında bulunan Mehmed Tefvîk Efendi, hilâfet sırrının kendisinde zuhur etmesi üzerine Kuşadalı'nın vârisi sıfatıyla irşad makamına geçti. Bu dönemde kırk yaşlarında olması gereken Mehmed Tefvîk Efendi irşad görevini yirmi yıl kadar sürdürdükten sonra 1866'da vefat etti. Kabri Üsküdar'da Nalçacı Halil Dergâhı hazîresindedir. Mensuplarından Tâlibî onun ölümünün ardından yazdığı beş kıtalık şiirin son iki mısraında (Rihletine "fergab" tam târîh çıktı / Tâlibî şu emrin esrârına bak) İnşirâh sûresinin "rabbine yönel" anlamındaki son âyetinin son kelimesini (fergab) tarih düşürmüştür (1283).

Hüseyin Vassâf, Mehmed Tefvîk Efendi'nin Sâdî şeyhi Mustafa Efendi'nin halifesi olduğu, şeyhinin ölümünden sonra Kuşadalı İbrâhim Efendi'ye intisap ederek onunla birlikte Şam'a gittiği, Kuşadalı vefat edince İstanbul'a dönüp onun halifesiymiş gibi davrandığı şeklindeki bir rivayeti zikreden Sâdık Vîcdânî'yi eleştirir ve Kuşadalı'nın 1846'da, Mustafa Efendi'nin 1858'de vefat ettiğini söyleyerek bu rivayetin doğru olamayacağını belirtir.

Halvetî-Şâbânî tarikatının Kuşadaviyye kolunun piri Kuşadalı İbrâhim Efendi'nin en önde gelen müridlerinden olan Mehmed Tefvîk Efendi pîrinin izinde giderek tekke şeyhliğine, taç ve hırka gibi tarikat geleneklerine rağbet etmemiş, yazılı eser bırakmamış, Kuşadalı gibi mensuplarına mektuplar gönderip onları irşad etmiştir.

Kuşadalı'nın derlenen mektuplarından sekizi kendisine yazılmıştır. Bosna Valisi Osman Paşa, Kudüs Valisi Hâfız Paşa'nın yanı sıra müftü ve müderrislerin de irşad amacıyla mektup gönderdiği kişiler arasında bulunduğu bakılarak onun devlet ve bürokrasi çevresinden seçkin bir mürid halkasına sahip olduğu söylenebilir. Tahsil durumu hakkında bilgi bulunmamakla birlikte mektuplarının muhtevassından dinî ilimleri ve özellikle tefsiri oldukça iyi bildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Firavun'un imanı konusunda Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'deki görüşlerini naklettikten sonra Câmi'den bahsedip sözü İsmâil Hakkî Bursevî'nin *Rûhu'l-beyân*'ına getirerek eserin uzun yıllar boyunca telif edildiği için müellifin mübtedî, mutavassıt ve müntehâ dönemlerindeki görüşlerini içerdiğini, eserdeki görüşlerin bu açıdan değerlendirilmesi gerektiğini söylemesi dikkat çekicidir. İbnü'l-Arabî'nin meşhur, "Kul rab, rab kuldur. Bir bilebilsem mükellef kimdir" sözünün şerhi de onun tasavvufta derin bir irfan sahibi olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Devamlı önüne bakarak yürüyen, çok az konuşan, tartışmaya girmekten kaçınan Mehmed Tefvîk Efendi'nin Osman Nuri Ergin'in naklettiği, "İki sınıf insanla görüşmeyi istemem. Biri cahil hocalardır; bunlar delilsiz, ispatsız, körü körüne inanırlar. Diğeri de inatçı Bektaşîler'dir; bunlar da delilsiz, ispatsız inadına inkâr ederler" şeklindeki sözü onun şahsiyetini tesbit hususunda önemli bir göstergedir.

Mehmed Tefvîk Efendi'nin irşad faaliyetine başladığı 1847 yılından 1865'e kadar çeşitli müridlerine yazdığı on üç mektupla tarihsiz beş mektubu Yaşar Nuri Öztürk tarafından sadeleştirilmiş metinleriyle birlikte yayımlanmıştır (İstanbul 1981).

Üç önemli halife yetiştiren Mehmed Tefvîk Efendi'nin ardından yerine Mustafa Enverî Efendi geçmiş, onun vefatından (ö. 1872) birkaç ay sonra, Sultan Abdülaziz devrinde Kâşgar emîrinin elçisi olarak İstanbul'a geldiğinde Mehmed Tefvîk Efendi'ye intisap eden *Fuşûş* şârihi Yâkub Han İstanbul'a dönmüş ve tarikat mensupları onun etrafında toplanmıştır. İstanbul'da yedi yıl irşad görevini sürdüren Yâkub Han Kâşgarî, Sultan Abdülhamid tarafından önce İzmir'de mecburi ikamete tâbi tutulmuş, ardından Hindistan'a sürgün edilmiştir.

Mehmed Tefvik Efendi'nin mensuplarından olup 1877'de memleketi Tirnova'dan İstanbul'a gelerek Fatih türbedarı olan ve bu unvanla tanınan Ahmed Amiş Efendi uzun yıllar irşad makamında bulunmuştur (ö. 1920). Kuşadalı İbrâhim Efendi'den sonra Mehmed Tefvik Bosnevi ile devam eden Halvetî-Şâbânî tarikatının bu kolu Ahmed Amiş Efendi mensuplarınınca sürdürülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Enderunlu Ali Âli, *Hidâyetü'l-velî fî Menâkıb-ı Kuşadalı*, İÜ Ktp., TY, nr. 9849, vr. 7^b; *Tomar-Halvetiyye*, s. 79-81; *Tomar-Melâmîlik*, s. 103-104; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, IV, 80-94; Osman Nuri Ergin, *Balikesirli Abdülaziz Mecdi Tolun*, İstanbul 1942, s. 144-145, 234; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşî), s. 61; Yaşar Nuri Öztürk, *Muhammed Tefvik Bosnevi, Hayatı, Mektupları, Halifeleri*, İstanbul 1981; a.m.f., *Kuşadalı İbrahim Halveti, Hayatı, Düşünceleri, Mektupları*, İstanbul 1982, s. 42-43; Mehmed Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I, 288; Nihat Azamat, "Kuşadalı İbrahim Efendi", *DiA*, XXVI, 469.

NİHAT AZAMAT

MEHMED TULÛÎ EFENDİ

(ö. 1170/1757)

Dinî eserler bestekârı,
mutasavvî ve hattat.

Bolu'nun Mudurnu kazasında doğdu. Müstakimzâde yetmiş yaşında öldüğünü bildirdiğine göre (*Tuhfe*, s. 492) 1100 (1689) yılında doğmuş olmalıdır. Bir müddet sonra İstanbul'a gitti. İyi bir öğrenim görmesinin ardından Halvetiyye tarikatının kollarından Nasûhiyye'nin kurucusu Üsküdarlı Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi'ye intisap etti. Mehmed Nasûhî Efendi'nin oğlu Şeyh Alâeddin Ali Efendi'den hîlâfet aldı. Üsküdar'da Nalçacı Halil Efendi Tekkesi şeyhi Mehmed Efendi'nin 1155'te (1742) vefatı üzerine aynı tekkeye şeyh tayin edildi ve burada on beş yıl kadar şeyhlik yaptı. Memleketi Mudurnu'ya gittiği bir sırada orada hastalanarak "âsâr-ı hikmet" ibaresinin gösterdiği 1170 (1757) yılında vefat etti. Yerine damadı Hüseyin Efendi şeyh oldu.

Mehmed Tulûî Efendi hattat Sarı Yahyâ Efendi'nin talebesi olmuş, sülûs ve nesih-te ondan icâzet almıştır. Yazdığı şiirlerde Tulûî mahlasını kullanmıştır. Mehmed Tulûî Efendi'nin çok sayıda durak, ilâhi, tevşih vb. bestelediği bildirilmekteyse de bestelediği eserlerden günümüze ancak güftesi Gafûrî'ye ait, "Sürüp dergâhına rûy-i siyâhım" mısrayla başlayan irak ve güftesi Yûnus Emre'ye ait, "Ben bende

buldum çün Hakkı" mısrayla başlayan se-gâh durakları gelebilmiştir. M. Subhi Ezgi, bu iki durağın notasını neşrettiği eserlerinde (bk. bibl.) Mehmed Tulûî Efendi ile Akbaba İmamı Mehmed Zaîfî Efendi'yi birbirine karıştırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Suyolcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 78; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 491-492; Subhi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1940-53, IV, 136; V, 324-325; a.m.f., *Türk Musikisi Klasiklerinden Temcit-Na't-Salât-Durak*, İstanbul 1945, s. 43, 56-57; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 160, 346; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşî), s. 26; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, I, 482; Şengül Sağman, *Müstakimzâde'nin "Mecmûa-i İlâhiyât" Adlı Güfte Mecmuası* (yüksek lisans tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 527; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I, 286; II, 596; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (18. Yüzyıl), İstanbul 2003, s. 187-188, 190, 659, 662-663, 709; Öztuna, *BTMA*, II, 41; Ömer Tuğrul İnançer, "Şabanîlikte Zikir Usulü ve Musiki", *DBİst.A*, VII, 123-124.

HASAN AKSOY

MEHMED VASFİ, Kebecizâde

(ö. 1831)

Osmanlı hattatı.

Kebeci esnafından Süleyman isimli bir zatın oğlu olan Hâfız Mehmed Emin Vasfî, Konyalı Ebûbekir Râşid Efendi'den hüsn-i hat öğrenerek 1181'de (1767) icâzet aldı. Galata Sarayı'ndan sonra Topkapı Sarayı'nda da hat hocası olarak uzun yıllar çalıştı ve birçok talebe yetiştirdi. Sultan IV. Mustafa'ya ve II. Mahmud'a -tahta geçmelerinden önce- hüsn-i hat hocalığında bulundu; bunlardan II. Mahmud'a icâzet verdiği bilinir (TSMK, Güzel Yazılar, nr. 1353). Şehzade Mahmud ile hocasının bir araya gelmeden yazışarak hat derslerini sürdürdükleri halen Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde mevcut (*Hazine*, nr. 2288) meşklerinden anlaşılmaktadır. Bir gelenek halinde Arapça tertiplenen icâzetnâme cümlelerini -görebildiğimiz kadarıyla- ilk ve son defa olarak Türkçe yazmayı gerçekleştiren kişi Kebecizâde olmuştur. II. Mahmud'un henüz tahta geçmeden önce yazdığı bir hilye-i şerifin altına Kebecizâde şu izin cümlesini yazmıştır: "Ammâ ba'dü, bu hatt-ı latîf ve kelâm-ı münîf Hazret-i Şeyh İbnü's-Şeyh Hamdullah Efendi'nin intihab ettiği kavâid rûsûmu üzere sâhibü'l-hatt-ı hümayun azametlü, mehâbetlü, kudretlü İbnü's-Sultân Şehzâde Mahmûd-ı Adlî İbnü's-Sultân Abdülhamîd Han İbnü's-Sul-

tân Ahmed Han efendimiz hazretlerinin istihkâkı nümâyan olmağa hilyeleri ve kıtâbetleri zeylinin ketebe tahririne izin verildi. Hüve'l-üstâd Mehmed Vasfî, 1222" (1807).

Muharrem 1247'de (Haziran 1831) vefat eden ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilen Mehmed Vasfî'nin icâzet alışı tarihi göz önünde bulundurulursa bu sıralarda seksen yaşını geçtiği muhakkaktır. Zamanına kadar yetişen hattatların hocalarını gösteren bir "silsile-i hattâtın" tertipleyen Kebecizâde (ilâveli yeni neşri için bk. Rado, s. 281-295) bu silsilede kendine ayırdığı bölümde hacca 1816'da gittiğini, yazdıkları arasında yirmi mushaf, 150'ye yakın delâilü'l-hayrât ve en'âm-ı şerif, 250'ye yakın Hâfız Osman tarzı hilye, 200 civarında kitap şeklinde cep hilyesi, 230 kadar murakka', 3000 civarında kıta bulunduğunu belirttikten sonra bunları yazmaktan maksadının riyâ değil dua almak olduğunu belirtmektedir. Mehmed Vasfî Efendi'nin Lâleli Camii kapılarındaki 1197 (1783) tarihli celi sülûs yazıları, kısa bir zaman sonra doğacak olan Râkım üslûbunun yanında pek kaba durmaktadır. Birçok eser bırakmış olmakla beraber Kebecizâde'nin asıl vasfî hocalığıdır. Tertiplediği silsilenâmede öğrencilerinden yetmiş dokuzunu kaydetmekteyse de bunlar arasında Eyyûbî Râşid ve Çömez Mustafa Vâsîf efendiler

Kebecizâde Mehmed Vasfî'nin sülûs- nesih kıtası (Ekrem Hakkı Ayverdi hat koleksiyonu)

